

ORYANTALİZM VE DOĞU

Ümit KILIÇ

Prof. Dr.; Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
umit.kilic@atauni.edu.tr

Özet

Batı'nın Doğu'yu kendi yargı ve tarifleri üzerinden tasvir etmesi olarak tanımlanabilecek olan oryantalizm, farklı olanı ötekileştiren bir anlayışı da içinde barındırır. Oryantalizm, Doğu dünyasına karşı önceleri karşıtlıkla karışık bir merakla başlayan ancak sonraları giderek ona bir tahakküm sahası olarak rol biçen bir anlayıştır. Batı dünyasının kendi dışında kalan farklılıkların kendi üstünlüğüne tevیل edilmesine yönelik faaliyetlerinin bir bütünüdür. Batı'nın coğrafi bir alan olmaktan çıkartılıp Doğu'ya üstünlük sağlayan bir ideoloji olarak şekillendiği bu faaliyetler, Batı'nın siyasi ve sosyo-ekonomik şartlarından doğan ihtiyaçlarına göre her dönem yeniden bir Doğu kurgulamasını da ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Batı, Doğu, Oryantalizm.

Abstract

Orientalism, which can be defined as the West's depiction of the East through its own judgments and definitions, also includes an understanding that marginalizes the different. Orientalism is an understanding that initially started with a mixed curiosity towards the Eastern world, but then gradually assigned it a role as a field of domination. Orientalism is the whole of the activities of the Western world aimed at translating the differences outside of itself to its own superiority. These activities, in which the West was removed from being a geographical area and shaped as an ideology that provides superiority to the East, also revealed a reconstructing of the East in every period according to the needs of the West arising from the political and socio-economic conditions.

Keywords: East, West, Orientalism.

Giriş

Amerika’da yaşayan bir İngiliz edebiyatı Profesörü ve aynı zamanda bir Arap milliyetçisi olan Filistinli Hristiyan Edward Said’in 1978 yılında çıkardığı “Oryantalizm” isimli eseri, tüm dünyada oryantolizmin tartışılmasını sağlamıştır. Her ne kadar Edward Said’in tanımlamalarına bir takım itirazlar olsa da; eser, bu konu için bir mihenk taşı olma rolünü devam ettirmektedir. Edward Said, Oryantalizmi doğu ile batı arasındaki mücadelenin tezahürü olarak ortaya çıkan bir olgu biçiminde tanımlamaktadır. Oryantalizm, bu bakışa açısıyla Batı’nın şekillendirdiği ve tarif ettiği kavramlar ve kategoriler içinde farklı ama tarif edilebilir bir Doğu anlayışını öne süren bir söylemdir (Said 1998: 15)

Oryantalizmin Gelişimi

Avrupa açısından Haçlı Seferleri’nin meşruiyetini sağlamak, Doğu dünyasının ötekiliğini ortaya koymaktan geçmekteydi. 13. yüzyılın ortalarında başlayan ilk Oryantalist talepler, 1312 yılında Viyana’da toplanan Katolik kilisesi şurasının, Paris, Oxford, Bologna, Avignon ve birkaç üniversitede daha Doğu Dilleri bölümlerinin kurulma kararı ile sonuçlandı. Haçlı Seferleri kimliği altında ortaya çıkan Batı siyaseti, Oryantalizmin köklerini inşa etmekteydi. Ancak Haçlı Seferleri’nin başarısızlığı kiliseye yönelik eleştirileri de arttırmıştı. Enteresan bir şekilde Haçlı Seferleri sırasında bu seferlerin meşruiyeti için kullanılan Doğu eleştirileri, kilisenin ıslahı için de kullanılmaktaydı. (Bulut 2007: 428-435; Taş 1999: 38-41)

Haçlı seferlerinden sonra Doğu dünyası ile olan ilişkiler, özellikle ticarî ilişkiler gelişmeye başladıkça, Doğu dünyasına yönelik bir seyyah ve misyoner faaliyeti başlattı. Özellikle 16. ve 17. yüzyılda Doğu, bütünüyle anlaşılmaya çalışılıyordu. Bu dönemde Doğu dillerini öğrenen birçok seyyah, bu coğrafyadan ele geçirdikleri yazma eserleri Batı’ya taşıdılar. 17. yüzyılda sömürgeci bir yapı oluşturan Hollanda, 1613’te Leiden Üniversitesi’nde Arapça kürsüsünü açtı. Aydınlanma çağında ise Avrupa, dönemin ruhu gereği daha seküler kaygılarla Doğu araştırmalarına devam etti.

Özellikle Decartes tarafından şekillendirilen metodik şüphe yoluyla Doğu araştırmaları sürdürüldü. Bu dönemde Doğu, Batı'nın sadece dinî olarak değil her alanda ötekisi hâline dönüştü. Bu yaklaşım sömürgeciliğin kazanma hırsına meşruiyet kazandırıyordu. Öte yandan bir takım aydınlanma filozoflarının kiliseyi bütünüyle karşlarına almamak için kiliseye yönetmek istedikleri eleştirileri Doğu ve İslâm üzerinden yapmaları nedeniyle, bu dünyaya bakış üzerindeki ipotekler olanca hızıyla devam etmekteydi. Sömürgeciliğin Sanayi Devrimi ile birlikte şekil değiştirdiği 18-19 yüzyılda ise Doğu topyekûn olarak tekdüze bir halde tasvir edilmeye çalışıldı. Doğu despotizmi kavramı bu yüzyılda ortaya çıkmaya başladı. Sömürgecilikle birlikte zenginlikleri ele geçirme poli-tikasının siyasî zemini bu yolla oluşturuyordu. Avrupa'nın sanayileşme ile başlayan ekonomik üstünlüğü, kültürel zeminde de kendisine alan açılmasını sağlayınca, özellikle yeni kurulan sosyoloji gibi bilim dallarıyla birlikte Oryantalizm akademik bir disiplinle kurumsallaştı. Fransa'nın Osmanlı'ya ait Mısır'ı işgalinde Napolyon'un yanında ordularla beraber Arkeologlar başta olmak üzere bilim adamlarından müteşekkil bir grubu götürmesi de sömürgecilik ve Oryantalizm ilişkisine bir örnektir. Bu gibi örneklerden de anlaşılacağı üzere önceden miras olarak gelen oryantalist bakış, akademik bir çehreye kavuştu. Dönemdeki en büyük olgu Batı'nın Doğu tarifinin, Doğu tarafından da kabul edilmeye zorlanmasıydı. Oryantalist faaliyetlerde Batı, artık coğrafi bir alan olmaktan çıkmış doğu karşısında kendisini ideolojik bir konuma getirmiştir. Bu yapı içerisinde Batı, hem kendi tarihini hem de geri kalan coğrafyaların tarihini yeniden tanımlamıştır. Avrupa sömürgesi altında bulundurduğu toplumların dillerini, fikirlerini, geleneklerini akademik ve sistemli bir şekilde inceleyerek hâkimiyet alanlarını devam ettirmeye çalışmaktaydılar.

Oryantalizmin Doğu'ya dair ortaya koyduğu yaklaşımların temeli, Doğu Dünyası'ndaki var olanı ortaya koymak değil, kendini merkeze alarak Doğu'da olmayanları öne çıkarmaktır. Bu ise Doğu dünyasını bir "yokluklar dünyası" olarak tanımlamaya götürerek göreceli bir

şekilde Batı'nın "var"lar üzerinden üstünlük geliştirmesine zemin hazırlamasıdır. (Kalm, 2007: 116-118; Bulut 2007; 429-432; Deniz 2003: 224)

Oryantalizmin gelişimi açısından Fransız İhtilali önemli bir olgudur. Paris'te, ihtilal sonrasında Langles tarafından "Ecole des langues orientales vivantes" kurulmuştur. Almanya'da ise Avrupa'nın ilk oryantalist dergisi olan "Fundulen des Orientes", 1795 yılında Hammer tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Bu yılların en önemli özelliği, coğrafi keşiflerden sonra yeni kıtalara ve dünyaya açılan Avrupa'nın hızlı bir biçimde her alanda emperyal olmaya çalıştığı kısaca dolaylı veya doğrudan sömürgecilik faaliyetlerinin bütün hızıyla devam ettiği bir dönemdir.

Avrupa, karşılaştığı farklı toplum ve kültürleri özellikle tüccarlar ve seyyahlar üzerinden keşfetmeye çalışıyordu. Hedef alanlara ait ekonomiden sosyal hayata, siyasî yapıdan, Antropolojik özelliklere kadar ve hatta coğrafyanın flora ve faunası hakkında dahi birçok bilgiler toplanıyordu. Bu toplanan bilgilerin işlenmesi Batı açısından hayatî bir öneme sahipti. Çünkü arzulan şey salt bir bilimsel merakı gidermek değil, sömürgecilik düzeninin devamını oluşturacak ilişkiler ağını kurgulamaktı. Bu ise toplanan bilgilerin işlenmesinden geçmekteydi. Başlangıçtaki çalışmalar ana hatlarıyla dil bilimi üzerineydi. Ancak amacın doğası gereği zamanla üzerine çalışılan konular çeşitlendi ve farklılaştı. Avrupa'da doğu dünyası üzerine farklı alanlarda özel dergiler çıkmaya, bilimsel kongreler tertip edilmeye başlandı. 1821'de Paris'te "Societe Asiatique" kuruldu ve "Journal Asiatique" adında bir dergi yayın hayatına başladı. 1823'te Londra'da ise "Royal Asiatic Society" kuruldu. Bunları diğer Avrupa ülkeleri ve Amerika'da kurulan merkezler izledi. Hızlı bir şekilde Doğu dünyasına ait eserler akademik bir şekilde tasnif edilip özellikle dil alanında yayınlar yapıldı. İslâm dünyasının hadis ve tarih alanındaki önemli eserleri Batı dillerine tercüme ettirildi. Bu bağlamda İbni Hişam'ın, İbn Esir'in ve Mesudi'nin kitapları çevrilmekte Avrupa'da İslâm Tarihi üzerine eserler hem çevriliyor hem de tafsilatlı bir şekilde kritik ediliyordu.

Elbette ki Türk dünyası ve Türk Tarihi de Batı'nın oldukça dikkatini çekmekteydi. Barthold'un Orta Asya ve Türk Tarihi çalışmaları buna örnektir. Karabacek ve Berchem ise nümizmatik ve Arap epigrafisinin Öncüleri arasındaydılar. (Bulut 2014, s. 104-109)

Erken dönem oryantalist çalışmalar ağırlıklı olarak dil ve onun etrafındaki konular üzerinde ilerlemektedir. Ancak buradan başlayan hareketlenme Batı'da Doğu dünyası üzerine ciddi bir doküman oluşturmaktaydı. Dil biliminin yanı sıra diğer modern sosyal bilim dallarının da Doğu dünyası ile ilgilenmesi 1873'te Paris'te toplanan kongre ile hızlandı. Bu kongrede Doğu dünyasındaki antropoloji üzerine yapılan çalışmaların sunumuyla artık sosyal bilimlerin farklı alanlarında yapılan çalışmalar kendini göstermeye başladı. (Bulut 2014, 109-110) Oryantalistler bir müddet sonra Özellikle Arap-İslâm dünyasının erken dönemleri üzerine çalışmalar yürüttüler. (Lockman, 2009, s. 139) Osmanlı Tarihi üzerine eser telif eden Lamartine, Osmanlı Devleti'nin teşkilât ve sosyal yapısı üzerine incelemeler yapmış aynı zamanda ağır eleştirilerde bulunmuştur. Bu dönemden itibaren Oryantalizmin, Batı'nın Doğu üzerindeki faaliyetlerini meşrulaştırma unsurları oluşturmaya başladığını görüyoruz. (Timur, 1989, s. 21-25) İgnaz Goldziher, "Muhammedanische Studien" isimli çalışması ile İslâm ilahiyatı alanında tasavvufî konular üzerine eğilen ilk kişi olarak kabul edilebilir. (Bulut, 2014, s. 125) Hurgronje İslamı sahada gözlemlemiş, Müslüman kimlikle orada ikamet etmiştir. "Mekka" adlı iki ciltlik kitabında Batılı klişeleri eleştirmiştir.

Sömürgecilik, Misyonerlik ve Oryantalizm

Sömürgecilik ve misyonerlik birbirleriyle uyumlu hareket eden iki olgudur. Coğrafi keşiflerden sonra elde ettiği ekonomik güç ve Rönesans'ın sağladığı "yenidünya" görüşü birleştiğinde, Batı artık bir coğrafi bölge olmaktan çıkmış bir ideolojik merkez hâline gelmiştir. 16 ve 17. yüzyıllarda sömürgecilik ve misyonerlik aynı hedefe yönelen iki ok gibidir. Misyonerlik ve sömürgecilik, oluşan bu yeni Batı ideolojisi içerisinde ele geçirilen yerlerdeki halkların

ve coğrafyanın kendilerine göre medenileştirilmesi gibi bir hedef içerisindeydiler. Batı emperyalizmi, sömürgecilik ve misyonerlikten gelen mirasla iktisadî ve kültürel hâkimiyetini sağlamayı, uygarlaştırmak olarak formüle etmişti. (Aktaran Kanar, 2006: 111). Kısaca söylemek gerekirse Oryantalizm, Batı'nın bilgi ile edindiği güçle, Doğu üzerinde bir hâkimiyet kurma projesini temsil eder. Başlangıçta Portekizliler ve İspanyolların yer yer ağır katliamlara dayalı sömürge faaliyetleri, zaman içerisinde şekil değiştirerek daha incelikli bir forma kavuştu. Sömürgeciler üzerinde ihdas edilen yönetimler, idare ettikleri sömürge devletlerinin egemenlik haklarını kendi lehlerine kullanarak daha yumuşak ama oldukça etkili bir sistem oluşturdular. Sömürülen ülkelerin tüm idarî ve bürokratik sistemleri işletilmekte ancak alınan kararlar, hegemonik devletin sömürgeleştirilen yerde yapılacak iktisadî faaliyetlerinin menfaatleri üzerine planlanmaktaydı. Devletin ana idarî mekanizmaları sömürgeci devletin gönderdiği kişiler tarafından yönetilmekteydi. Bu durum ise sömürülen halkın entelektüel birikiminin zayıflığı iddiasıyla meşrulaştırılmaktaydı. Kısaca insan da dâhil olmak üzere bütün kaynakların kurutulduğu sömürgecilik faaliyetlerinin meşrulaştırılması oryantalist faaliyetler üzerinden yapılmaktaydı. Oryantalizm ile ortaya gerçek bir doğu resmi değil batının kurmaya çalıştığı iktidarın normalleştirilmesi sağlanıyordu. Kendisine benzemeyenin ötekileştirilmesi, ötekinin barbarlaştırılması, burada yaşayan iyilerin kurtarılması gereği ve daha iyi bir dünya için kendi ürettiği değerlerin küresel hâle getirilmesi gibi durum ve amaçlar oryantalizmin, Batı sömürge ve emperyalizmine sağladığı gerekçelerdi. (Wallerstein, 2007a: 20).

Batı'nın sömürge faaliyetlerinin yayılması ile Oryantalizmin faaliyetleri arttı. Eski kıtada başlayan sömürgecilik faaliyetlerinde karşılaşılan toplumun bütün özellikleri ile tanınmaya çalışılması ve bunun sonucunda kategorize edilmesi, bir taraftan sömürge faaliyetlerinin yönünü belirlemek açısından önemliken diğer taraftan sömürülen toplumların kendilerini Batı aynasından

görmeleri sağlanıyor böylelikle sosyokültürel hâkimiyetin devamı sağlanıyordu. (Bernal, 2003: 111).

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus ise, Batı dünyasının Doğu dünyasını “uygarlaştırma” isteğinin tek taraflı olmasıdır. Batının kendi medeniyetini bir yerlere taşıma ve kabul ettirme misyonu sömürgeciliğe ve emperyalizme maruz kalan ülkelerin talebi değildir. Batı bu görevi kendi kendisine vermektedir. Batı kendi medeniyeti yoluyla ötekileri “medenileştirmeyi” bir talep olmaksızın kendi ahlaki görevi olarak görmektedir. Öteki toplumları iyileştirme amacı ve bunu bir talep olmaksızın vazife edinmeleri, aslında kendilerini dünya tarihi açısından merkezî bir otorite olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Batılılar açısından dünyanın her anlamda ve her alanda merkezi kendileridir. Geriye kalan her şey ve herkes onların tanımıyla belirlenir ve olması gelenlere muhatap olurlar. Aslında Batı'nın sadece sömürgeciliği değil moderniteyi kullanma biçimi de bu şekilde cereyan etmektedir. Özellikle küreselleşme ve tek tipleştirme olgusu Batı'nın farklı olanı yabancılaştırıp onu kendi uygun gördüğü kalıba sokma çabası olarak da tanımlanabilir. (İlter, 2006: 2). Avrupa'da kolonyal çağ veyahut sömürge çağı sona ermesine rağmen siyasal ilişki ve politikalarında oryantalist söylemi hala devam ettirmektedir. Batı hâlâ daha Doğu ile ilgili politikalarını temellendirirken Doğu'ya bir takım değerler aktarma adına ve onu birtakım kötülüklerden kurtarma adına hareket ettiğini söylem haline getirmektedir. Bu söylem, özellikle medya tarafından da birçok alanda vurgulanmaktadır. Buradaki temel problemlerden birisi de Batının sömürge geliştirdikleri alanlarda yaşayan toplumların kültürel birikim ve deneyimlerini yönlendirmesi, bunların doğal kendi özgün mecralarında ilerlemesini engellenmesidir. Bu sayede kendi ekonomik ve faydacı sistemini oturtabilmektedir. Ancak oryantalist söylemler bu olayı geri kalmış ve kendisini idare edemeyen bir dünyanın modernleştirilmesi gibi bir resimle tasvir eder. (Kanar, 2006: 121). Batı başta Hindistan olmak üzere Doğu toplumlarının geleneksel yapılarını, mülkiyet anlayışı ve iktisadî işleyişini kendi sermaye birikimi için

yeniden şekillendirmiş, Doğu'nun ekonomiden başlayarak bütün araçlarını kendi sosyo-iktisadî ve siyasî hedefleri için yönlendirilmiştir. Oryantalizmin zamanla sömürgecilik için bir ideolojik alt yapı oluşturması, Batı'nın askerî güç haricindeki unsurları kullanmasını da sağlamıştır. Elbette ki bunlardan en önemlisi hegemonya kurulan topraklardaki bir takım kişiliklerin bu bakışı kabullenmeleridir. Bu ise oto oryantlizmi doğurmuştur.

Oto-Oryantalizm

Oto-oryantalizm, toplumların kendilerini oryantalist bir bakış açısıyla tanımlamasıdır. Batının ürettiği bakış açısı üzerinden kendini tanımlama ve kabullenme süreci, birey ve toplumların kendilerine yabancı olmalarıyla sonuçlanır. Coğrafi keşiflerden itibaren öteki olgusunu derinleştiren Batı ideolojisinin etkisiyle Doğu toplumlarının da kendilerini öteki olarak tanımlaması oryantlizm etkisinin vardığı son safhadır. (Turna, 2002: 234; Fontana, 2003: 131)

Oryantalistler açısından Doğu'yu tanımak, kendileri için farklı ve karmaşık olan bir dünyayı, kendileri açısından anlaşılabilir imge-lere ve karakterlere büründürmek ile mümkündür. Ancak bu düşüncenin temelinde Doğu'nun ötekiliği yatar. Daha farklı bir ifadeyle, Batı için kendisi özne, öteki olan Doğu ise nesnedir. Zaman içerisinde kurumsallaşan faaliyetler ile de Doğu, kendisinden nesnel bilgi edinilen bir coğrafyaya dönüşür. Batı dünyasının tabiatla olan ilişkisi, kendi dışındaki toplumlarla da aynı şekilde sürmektedir. Önce tabiatın işleyişi hakkında veri elde etmek, sonra bu bilgi ile tabiatı taklit etmek ve en sonunda ise tabiata hükmetmek. Bu işleyiş diğer alanlarda da benzer şekilde sürer. Her ne kadar genel insanlık yararı gibi bir takım yüksek değerlerle ifade edilse bile belki de doğası gereği Batı'da bilgi, tahakküm etmenin bir aracıdır. Bu tahakkümün bir yolu da Doğu'yu nesne boyutuyla tanımlamanın yanı sıra onun yapısını değersizleştirip yeniden inşa ederek üzerinde âmir bir pozisyonda bulunmaktır. Dolayısıyla Doğu'yu tanıma isteği

ile başlayan Oryantalizm, bir yönüyle tahakküm etmek için kullanılan bir aracın adı haline de gelmiştir. (Kantar 2006: 121)

Oryantalizm, merakla başlayan ve geldiği noktada akademik yönü de olan bir söylemdir. Ancak bu akademik merak, öteki üzerinden yürümektedir ve Doğu ile Batı arasında olduğu kabul edilen varoluş farklılığı üzerinden bir ayrımla sürdürülmektedir. Oryantalizm, bu bakışla, özellikle 19. yüzyılda Doğu üzerinde denetleyici bir hâkimiyet oluşturmak için kurumsal bir mecra haline gelmiştir. Oryantalizm aslında Batı'nın Doğu üzerindeki siyasi hedeflerini gerçekleştirmek için uyguladığı çok yönlü bir projedir. Bu nedendir ki Oryantalizmin Doğu araştırmaları öteki olarak tanımlananların sahip olmadıkları üzerinden bir Batı kimliği kurgusu sağlamaktadır. Doğu, genel anlamda geri, rasyo-naliteden ve Batı'nın gelişmişliğinden uzak olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu Batı'nın batılı olmayan toplumlar üzerindeki iktidarının sağlanması için yapılan bir tanımlamadır. (Metin 2013: 16-19)

Doğu dünyasındaki tüm veriler toplanırken Batı halkı için ortaya konulan Doğu silueti ise toplanan bu kadar verinin çeşitliliğinden garip bir şekilde uzaktır. Yazın ve medya alanlarında görüldüğü üzere Doğu, mistisizm, egzotizm, rüyalar ve birtakım fanteziler içinde tarif edilir. Aslında bu tarifler yazarların kişisel üretimlerinden ziyade oryantalist bakış açısının tanımlamasının bir sonucudur. Bahsedilen tanımlamalara sonraki dönemlerde tekinsiz ve tehlikeli sıfatlar da eklenmeye başlanmış böylelikle Batı'nın düzen getiriciliği rolü pekiştirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla Oryantalizm, Batı'nın siyasi açıdan ihtiyacı olduğu tanımlamaları her defasında yeniden inşa eden bir faaliyet alanı hâline gelmiştir. Doğu, Oryantalist bakış açısıyla zaman içerisinde gelişmiş Batı karşısında küçümsenen ve sahip oldukları değil Batı tanımlamalarına göre sahip olmadıklarının vurgulandığı bir kimliğe büründürülmüştür. Batının coğrafi açıdan da kendisini merkez alarak tamamladığı bir zeminde Doğu, bir yönüyle gizemli ancak diğer yönüyle de medeniyetten uzak olarak tanımlanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken unsur, Batı'nın olumsuz ötekileştirmeyi, kendini tanım-

lamak için kullanmasıdır. Doğu öteki konumundayken Batı, ona göre kendini merkeze almakta ve sürekli Doğu ile kendisini kıyas-layarak bir üstünlük ortaya koymaya çalışmaktadır. (Önal, Baykal 2011: 109-110)

Batı'nın bu ötekileştirme tavrı, modern dönem öncesine dayanmaktadır. Ortaçağ'da kilise kimliği üzerinden oluşturulan şeytanî Doğu anlayışı, modern dönemde de endüstrileşme ve onun ürünleri üzerinden şekillendirilmiştir. Batı'nın bu farklıyı ötekileştirme anlayışı, coğrafi keşifler ile de kendini göstermiştir. Yeni kıtaya çıkan İspanyollar, Kızılderili yerlilerini katletme meşruiyetini onların farklılığından çıkarmaktadır. Bu o kadar baskın bir düşüncedir ki Aydınlanma çağının ve endüstri devrinin ünlü batılı filozofları dahi sömürgeciliği ve diğer toplumların ikincilliğini rahatlıkla kabul etmekte idiler. Doğu Dünyası açısından sürecin diğer bir garip yönü ise İslâm'a olan yaklaşımdır. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılına girilene kadar Batı, Doğu'yu Türk-İslâm birlikteliği üzerinden tanımlamış ve Türklükle İslâm birleşik bir kimlikle ötekileştirilmiştir. Ancak post-modern çağdan itibaren süreç farklı bir şekle evrilmiştir. Batı'nın dini olan Hristiyanlığın da Doğu kökenli olmasına ve İslâm'ın da dünyanın birçok yerine yayılmış olmasına rağmen İslâm, Doğu'nun yerel bir dini gibi tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra Hristiyanlık ile İslâmiyet'i kıyaslamanın ötesinde topyekûn olarak Batı dünyası ile İslâm karşı karşıya getirilmiş, Doğu'nun siyasî olayları üzerinden yapılan birtakım tanımlamalar İslâm'la özdeşleştirmeye çalışılarak Batı'nın ötekisi olarak İslâm yerleştirilmeye çalışmıştır. (Özçelik 2015, s.54-103)

Batı tarafından üretilen ve karakterize edilen Doğu tarifinin Doğu'lular tarafından da kabul edilerek kendini anlamada bir araç olarak kullanması, Oto-oryantalizmi doğurmuştur. Bu, Doğu'da yaşayan insanların kendilerine yönelik Oryantalist bir bakış geliştirme, başka ifadeyle kendisini Batı'nın yargıları üzerinden kendisini ötekileştirmesidir. Bu süreç, toplumun kendisini oluşturan yapıları yabancı olarak görmesine neden olmaktadır. Böylelikle toplumlar, kendi olarak problemleri ile yüzleşmekten uzaklaşarak,

Batı'nın kendilerine yüklediği yargılarla kendilerine karşı eleştirel bir pozisyonda kalmaktadırlar. Batı'nın kendisi ana unsur, farklı olanlar öteki iken süreç ilerledikçe Batı dışında toplumlar kendilerini ve kendilerine ait bazı unsurları öteki olarak görmeye başlamışlardır. Modernleşme ile oto-oryantal tavrı arasında ki savrular Doğu toplumları için zorlu bir sınav alanıdır. (Gürses 2012)

Oto-oryantalizm açısından önemli olan ana nokta, Doğu'nun Batı ile ilişkiye girdiği zaman ve mekân anlamındaki "temas noktası"dır. Gelişen süreç açısından Doğu ile Batı arasındaki temas noktası ise sömürgecilik olgusudur. Sömürgecilik faaliyetlerinin sürdüğü topraklarda Batı'nın düşünce ve bilinç dünyasının kendilerine üstünlüğü gibi bir paradigmayı kabul eden entellektüel sınıfın kendi toplumunu geri kalmış görmesi ve sömürgeci toplumla aynileşmeye çalışması oto-oryantalizm için bir alan açmaktadır. Bu bağlamda, Batı ile oluşan sömürge ilişkisinden doğan temas noktası oto-oryantalizm için bir kapı niteliği taşımaktadır. Bu durum, bazı Doğu'lu unsurların da kendi kendilerinden kurtulma hevesine neden olmaktadır. (Bezci ve Çiftçi, 2012: 148). Batı için öteki olan Doğu'nun insanları tarafından tanımlanmasını yeniden üretim olarak görülmektedir, Asya, Doğu Avrupa'ya göre daha "Doğu" ve de daha "öteki"dir; Doğu Avrupa'nın kendi içinde yeniden tanımlanma işi ise kendi aralarında en "Doğulu" olan Balkanlarla yeniden üretilir, Böylelikle Batı dışındaki her coğrafya, kendi içindeki unsurları Batı ile olan yakınlığına göre yeniden tanımlamaktadır. (Hayden, 2007: 357)

Hristiyan Avrupa ile Müslüman Doğu ortaçağ boyunca temas noktaları üzerinden karşılıklı etkileşim içine girmişlerdir. Batının, Doğu ile ilgili kalıpları özellikle kendi modernleşme sürecinden sonra modern olanlar ve olmayanlar şeklinde bir ayrımla bir üstünlük konumuna geçmiştir. (Bezci vd., 2012: 148) Bu durum ise doğulu bir takım elitlerin Batı değerleri ile erken münasebet kurmaları ve Batı'nın konumunu üstün olarak kabul etmeleri, taşıyıcı elitlik konumunu ortaya çıkarmıştır. Bu elitler Batı'nın üstünlüğünü genellikle kayıtsız şartsız kabul etmektedirler. (Çifci,

2013: 37-38). Elbette bu taşıyıcı elitlerin buldukları toplumda bir ayrıcalıklı zümre olarak tanımlanmaları da oto-oryantalizmin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. (Bezci vd, 2012: 147-148).

Oryantalizm ve Diğer Doğu

Oryantalist bakış açısı sadece Avrupa'nın yakın doğusuna yönelik değildir. Batı dünyası, kendisini merkeze alarak tanımladığı Uzak Doğu'ya karşı da oryantalist bir bakış açısı geliştirmiştir. Uzak Doğu kültürlerini coğrafya ve kültürden bağımsız olarak kalıplaşmış bir tek tip hâline çeviren, bunun yanısıra tarihî olarak da donduran bir anlayışla değerlendirmiştir. Oryantalistler açısından Uzak Doğu'nun tarihî süreç içerisindeki gelişimi gözardı edilmiş, tüm zamanlarda adeta donuk bir kültürel yapı olarak resmedilmiştir. Özellikle Batı medyası takip edildiği zaman Uzakdoğu'daki ülke ve bu ülkelerin sahip olduğu kültürel farklılıklar görmezden gelinerek bütün bu coğrafyalar için tek bir tipolojinin ortaya konulduğu görülmektedir. Bu sabit tipoloji, coğrafyanın bütün zamanlarında hiçbir değişiklik yokmuş sabit bir şekilde gösterilmektedir. Böylelikle toplum ve zaman bağlantısından uzak bir tanımlama ile Uzak Doğu tasvir edilmektedir. (Dirlik 1996. 97). Aslında Batı'nın Uzakdoğu'ya bakışı açısından dikkate değer en önemli tanımlamalarında biri de onlar için kullandıkları "Sarı" tabiridir. Önceleri Çinliler için başlayan bu tanımlama daha sonra bütün Uzakdoğu ülkelerinin insanları için kullanılmaya başlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesi ve esnasında Japonya'nın askerî hareketlenmeleri, Batı'da bir "sarı hegemonya" korkusu da oluşturmuştu. (Belkhry 2013, 1373-1375). Uzak Doğu'da yapılan oryantalist çalışmalar büyük ölçüde bu coğrafyaya ait kültürleri ve tarihleri sabit bir kalıp içerisinde tanımlayarak görmezden gelmek üzerine kuruldu. Her ne kadar günümüzde bir kısım Batı toplumlarında mutfak kültürü, özellikle dövüş sanatları ve mistik olgular bir Uzak doğu kültürünün keşfedilmesi gibi bir hâl gösterse de bu durum kültür öğelerinin katma değer getiren bir ticarî meta hâline getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Oryantalistlerin Doğu dünyasında gerçekleştirdikleri

Doğu'yu Doğu'lulara anlatma faaliyetleri, Uzak Doğu'da da kendini göstermektedir. Oryantalist çalışmalar uzak doğudaki Çin ve Hint kültürüne dair bir takım değerleri kendi bakış açıları ve kendileri için gerekli olan şekilde tekrar ortaya koymaya çalışmışlardır. İngilizlerin Hindistan'da, Cizvitlerin ise Çin'de bu toplumların kültürleri ile olan ilişkileri bu düzlemde gelişmiştir. Hindistan'da Brahman olgusuna dayalı Hindu geleneklerinin entelektüeller tarafından kullanılması İngiliz oryantalizmin bir etkisidir. Çin'deki Konfüçyüs geleneğinin Çin'deki yorumlamalarına Cizvitlerin katkısı tartışılmazdır. Buradaki oryantalist faaliyetler Avrupa'nın Çin'e olan açılımı açısından oldukça önemlidir. Elbette ki Konfüçyüsçü gelenek Çin içerisinde hep var olagelmıştır. Ancak oryantalist yaklaşım, bu geleneği bütün Uzakdoğu'ya mâl ederek Çin'le olan kültürel ilişkisini zayıflatıp akabinde küresel bir mistisizm olgusuna evrilmesini sağlamıştır. (Elman 1984, 62-63. Shodmatova, 2018, 29-36.)

Sonuç

Doğu dünyasını ve değerlerinin farklılığını bazen gelişmemişlik bazen de tehdit olarak ortaya koyan oryantalist çalışmaların arka planında Batı dünyasının kendi içsel korkuları, hayalperestlikleri, kendi konumlarına dair kaygıları ve elbette çıkarları bulunmaktadır. Batı kendi sınırları dışındaki her şeyi üzerinde kontrol sağlayacağı bir nesne hâline getirme siyasetini geçmişten beri devam ettirmektedir. Oryantalistlerin yaklaşımıyla Batı'nın Doğu'ya bakışı ötekileştirici bir yaklaşımdır. Bu anlayış, zamanında uyguladıkları sömürgeciliğin kendileri açısından meşru bir temele oturtulması için kullanılmıştır. Ötekileştirmenin yapılanması mevcut farklılığı ifade etmekten ziyade bir karşıt inşa etmek şeklinde cereyan etmiştir. İnşa esnasında insanlığa dair tüm doğruları kendilerine, yanlışlar ise Doğu'ya tahmil edilmeye çalışılmıştır. Elbette ki bir kısım şarkiyatçıların çalışmaları doğu dünyasına ait karanlıkta kalmış bilgi kaynaklarını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda akademik çalışmaların bütününe önyargı ile yaklaşmak doğru değildir. Ancak Oryantalist bakış açısının siyaseten geldiği nokta, "hakikatin Batı'da olduğu bu

nedenle Doğu'nun yeniden biçimlendirilmesi gerektiği" söylemidir. Oryantalizmin Batı dışındaki toplumlara olan en büyük etkilerinden birisi de, bu toplumlar içerisinde oluşturduğu kendi kendini öteki-leştirme, yani oto-oryantalist tavırların ortaya çıkmasıdır. Bu durum ise toplumların kendi kendilerine yabancılaşması gibi bir sosyal olguyu ortaya çıkarmaktadır.

Kaynakça

- Bakıcı-Hayden, M. (2007). "Sürekli Çoğalan Oryantalizmler: Eski Yugoslavya Örneği", *Oryantalizm Tartışma Metinleri*, A. Yıldız (Ed.) Ankara: Doğu Batı Yayınları, 355-374.
- Belkhyr, S. (2013). "Defining the 'self' and the 'other' in Disney song lyrics." *International Journal of Human Sciences*, 10(1): 1366-1378.
- Bernal, M. (1998). *Kara Atena*. (Çev. Ö. Buze), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bezci B. ve Çiftçi Y. (2012). "Self Oryantalizm: İkimizdeki Modernite ve/veya İçselleştirdiğimiz Modernleşme", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1): 139-166.
- Bulut, Y. (2014). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Bulut, Y. (2007). "Oryantalizm". *İslam Ansiklopedisi*, C. 33. TDV: İstanbul, 428-437.
- Deniz, F. (2003). "Oryantalizm ve Oksidentalizm Tartışmaları Ekseninde Şerif Mardin" (Alim Arlı), Tez Değerlendirmesi, Dîvân İlmî Araştırmalar, sy. 14, İstanbul.
- Dirlik, A. (1996). *Chinese History and The Question of Orientalism*. Wesleyan University Press.
- Elman, B. (1984). *From Philosophy to Philology: Intellectual and Social Aspects of Change in Late Imperial China*. Cambridge: Harvard University Press
- Fontana, J. (2003). *Çarpıtılmış Geçmişe Ayna*. (Çev. N. Elhüseyni). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Gürses, M. (2012). "Meşrutiyet Dönemi Gezi Kitaplarında Oto-Oryantalist ve Oksidentalist Söylemler". *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(1): 1269-1303.

- İlter, T. (1996). "Keşfin Beyaz Mitolojisi: 'Yeni Dünya'nın Keşfinden 'Olgular'ın Bulgusu Yoluyla George Bush'un Yeni Dünya Düzen(ler)ine". F. Keyman (Der.) *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark*. İstanbul: İletişim Yayınları, 235-253.
- Kalın, İ. (2003). "Batı'daki İslam Algısının Tarihine Giriş". *Divan İlmî Araştırmalar*, 1-51.
- Kalın, İ. (2007). *İslam ve Batı*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Kanar, Y. (2006). *Batı'nın Doğu'su (Avrupa Barbarlığının Küreselleşmesi)*. 1. Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Lockman, Z. (2009). *Hangi Ortadoğu*. (Çev. B. Birinci) İstanbul: Küre Yayınları.
- Metin, A. (2013), *Oksidentalizm – İki Doğu İki Batı*, 1. Baskı, Açılım Kitap: 43, Politika: 6, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Önal, H.; Baykal, K. (2011), "Klasik Oryantalizm, Yeni Oryantalizm Ve Oksidentalizm Söylemi Ekseninde Sinemada Değişen "Ben" Ve "Öteki" Algısı". *Zeitschrift für die Welt der Türken, ZfWT Vol. 3, No. 3* (2011)
- Özçelik, T. (2015). *Doğu ve Batı Dikotomisinin Yarattığı Gerçeklik: Oryantalizm–Oksidentalizm*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Said, E. (1998). *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu*. (Çev. N. Uzel) İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Shodmatova, M. (2018). *Disney Animasyonlarında Oryantalizm; Mulan Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Taş, M. (1999). *Avrupa'da Irkçılık*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Timur, T. (1989). *Osmanlı Çalışmaları: İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*. Ankara: V Yayınları.
- Turna B. B. (2002), "Şarkiyatçılığı Anlamak: Edward Said'in Şarkiyatçılık'ı Üzerine Notlar". *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Oryantalizm-I, 5(20): 219-245.
- Wallerstein, I. (1992). *Tarihsel Kapitalizm*. (Çev. N. Alpay) İstanbul: Metis Yayınları.